

יד. בעניין שבועת ביטוי ושבועת שקר

א

כתב הרמב"ם בהלכות שבועות (פרק א' הלכות א-ב):

ארבעה מיני שבועות הן שבועת ביטוי ושבועת שוא ושבועת הפקדון ושבועת העדות. שבועת ביטוי הוא שנאמר בתורה או נפש כי תשבע לבטא בשפתים להרע או להטיב והיא נחלקת לארבעה חלקים שתיים להבא ושתיים לשעבר כגון שנשבע על דבר שעבר שנעשה או שלא נעשה ועל דבר שעתידי להיות שיעשה ושלא יעשה.

ואין שבועת ביטוי נוהגת אלא בדברים שאפשר לו לעשותן בין להבא בין לשעבר, כיצד לשעבר שאכלתי או שזרקתי אבן לים או שדבר פלוני עם פלוני או שלא אכלתי או שלא זרק אבן לים או שלא דבר פלוני עם פלוני כיצד להבא שאוכל או שלא אוכל או שאזרוק או שלא אזרוק אבן לים הרי אלו שתיים לשעבר ושתיים להבא.

דברי הרמב"ם שאין שבועת ביטוי נוהגת אלא בדברים שאפשר לו לעשותן בין להבא בין לשעבר צריך עיון, שהרי כלל כאן שדיבר פלוני עם פלוני ושזרק אבן לים, והרי אינו בלהבא שהרי אינו יכול לחייב את חברו לזרוק אבן לים. ועיין בגמרא שבועות (דף כה ע"א):

איתמר שבועה שזרק פלוני צרור לים ושלא זרק רב אמר חייב ושמואל אמר פטור רב אמר חייב איתיה בלאו והן ושמואל אמר פטור ליתיה בלהבא.

וכן פסק הרמב"ם (בפרק ה' הלכה א') כרב: "מי שנשבע שזרק איש פלוני צרור לים והוא לא זרק או שלא זרק והוא זרק הרי זה חייב

בשבועת בטוי ואף על פי שאינו בלהבא שהרי אינו יכול להשבע שיזרוק ושלא יזרוק איש פלוני". ואם כן צריך עיון מה כוונת הרמב"ם שאין שבועת ביטוי נוהגת אלא בדבר שאפשר לעשותו בין להבא בין לשעבר.

בצפנת פענח, בבאורו על הרמב"ם כתב: "הנה מלשון רבינו משמע דאף

דאנן קיי"ל כרב גבי להבא דלא בעי אך זה הוי דבר שאפשר שיהיה רק אינו בידו או מחמת איסור¹". לדבריו, אין כוונת הרמב"ם לומר שצריך שתהיה אפשרות שהשבועה תחול אם נשבע להבא אלא צריך שיהיה אפשרי במציאות שהדבר יעשה בעתיד, אע"פ שהשבועה לא תחול או משום שאינו בידו או משום איסור. דבריו בבאור הרמב"ם צריכים עיון, דבגמרא שם בהמשך איתא:

מתיב רבא: איזו היא שבועת שוא, נשבע לשנות את הידוע לאדם, ואמר על עמוד של אבן (שהוא במקום פלוני) שהוא של זהב, ואמר עולא: והוא שניכר לג' בני אדם, טעמא דניכר, הא לא ניכר עובר משום שבועת ביטוי. ואמאי, הא אינו ביהא של זהב, הוא מותיב לה, והוא מפרק לה: ניכר, עובר משום שבועת שוא, לא ניכר, עובר משום שבועת שקר.

וקשה, הרי עמוד של אבן אינו ביהא של זהב,

1 כונתו להא דאיתא בשבועות (דף כה ע"ב) מתיב רב המנונא לא אכלתי היום ולא הנחתי תפילין משביעך אני ואמר אמן חייב. בשלמא לא אכלתי איתיה בלא אוכל אלא לא הנחת מי איתא בלא אניח, ומשמע דלרב לא קשיא ושפיר חייב בנשבע שלא הנחתי תפילין.

הרשות שאם רצה עשה ואם לא רצה אינו עושה שנאמר להרע או להיטיב¹

אלא שלפי באור זה ברמב"ם, יוצא דגם בשבועה דלשעבר אם נשבע על ביטול או קיום מצוה אינו חייב משום שבועת ביטוי. אלא שדבר זה הוא בנגוד לדבריו (פרק ה' הלכה י"ט) וז"ל להלן: "נשבע שהניח תפילין היום או לא הניח שהתעטף פלוני בציצית או לא נתעטף הרי זו שבועת ביטוי לשעבר", וזה על פי הגמרא (דף כה ע"ב) שהבאנו לעיל: "בשלמא לא אכלתי איתיה בלא אוכל אלא לא הנחת מי איתא בלא אניח", ומשמע דלרב לא קשיא וכל הקושיה רק לשמואל שסובר בשבועה שזרק פלוני פטור דליתא להבא אבל לרב הרי זה שבועת ביטוי וחייב קרבן. ואם כן אין לפרש את הרמב"ם שגם בשבועה לשעבר צריך אפשרות להן וללאו.

על כן נראה לענ"ד שכוונת הרמב"ם לומר שאין שבועת ביטוי אלא בנשבע על פעולה שאפשר לאדם לעשותם או לא לעשותם. אבל אם נשבע למשל על גשם שירד במקום פלוני ולא ירד אינו חייב בקרבן. ונראה דיסודו של הרמב"ם מבוסס על הבריתא (דף כז ע"א) שם נאמר ששבועה חלה רק על דבר רשות:

ת"ר: יכול נשבע לבטל את המצוה ולא ביטל יהא חייב? ת"ל: להרע או להיטיב, מה הטבה רשות, אף הרעה רשות. אוציא נשבע לבטל את המצוה ולא ביטל שהוא פטור, יכול נשבע לקיים את המצוה ולא קיים שיהא חייב? ת"ל: להרע או להיטיב, מה הרעה רשות, אף הטבה רשות... וממאי דקראי בדבר הרשות כתיבי, דלמא בדבר מצוה כתיבי, לא ס"ד, דבעינן הטבה דומיא דהרעה והרעה דומיא דהטבה...

כאן הרי במציאות אין אפשרות של להבא, ומדוע אם לא ניכר עובר משום שבועת ביטוי אליבא דרב² ואם כן לכאורה לא צריך בכלל שתהיה אפשרות להבא כדי לחייב בשבועת ביטוי.

אפשר לומר דרך אחרת בביאור הרמב"ם ולפיה אין צורך שבכל שבועה תהיה גם אפשרות של לשעבר וגם של להבא, אלא כוונת הרמב"ם היא שבשבועה להבא צריכה להיות אפשרות של לאו והן, דהיינו לעשות או לא לעשותן להבא, ובשבועה דלשעבר צריך שהיתה אפשרות לעשות או לא לעשות בעבר. וזה פירושו דברי הרמב"ם (הלכה ב'): "ואין שבועת ביטוי נוהגת אלא בדברים שאפשר לו לעשותן בין להבא בין לשעבר", כלומר שבין בדבר שלשעבר צריך שיהיה אפשר לו לעשותן, ובין בשבועה להבא צריך שאפשר יהיה לעשותן. ולהלן כתב את הדוגמאות:

כיצד לשעבר שאכלתי או שזרקתי אבן לים או שדבר פלוני עם פלוני או שלא אכלתי או שלא זרק אבן לים או שלא דבר פלוני עם פלוני כיצד להבא שאוכל או שלא אוכל או שאזרוק או שלא אזרוק אבן לים הרי אלו שתיים לשעבר ושתיים להבא.

ולכאורה נראה דברי הרמב"ם על הדברים שאפשר לו לעשותן, כוונתו לאפוקי שבועה על בטול מצוה או על קיום מצוה כדבריו להלן (פרק ה' הלכה ט"ז): "נשבע לקיים את המצוה ולא קיים פטור משבועת ביטוי... שאין שבועת ביטוי חלה אלא על דברי

² אמנם הרי"ף השמיט מימרא זאת של רבא וכן הרמב"ם אינו מזכירו בהלכות שבועות כמבואר במלחם משנה פ"א ה"ד ופ"ה הכ"ב, וע' להלן בדברינו.

עקיבא חייב גם בשבועת ביטוי להבא. ומבארת הגמרא את טעמו של רבי ישמעאל משום שדורש כלל ופרט, ואליבא דרבי עקיבא אומרת הגמרא שהוא דורש ריבוי ומיעוט:

דתניא: או נפש כי תשבע ריבה, להרע או להיטיב מיעט, לכל אשר יבטא האדם חזר וריבה, ריבה ומיעט וריבה ריבה הכל, מאי ריבה, ריבה כל מילי, ומאי מיעט, מיעט דבר מצוה.

וכתב רש"י הנ"ל: "מיעט מצוה דדבר שאי אפשר הוא וה"ה למשנה את הידוע לאדם". וע"ש בתוד"ה מיעט שכתבו: "מיעט דבר מצוה, המ"ל מיעט דבר דליתיה בלאו והן ולשמאל מילתא דליתיה בלהבא וצ"ל דשקולים הן דלמאן דדריש ריבה ומיעט וריבה לית לן למעוטי אלא חדא מילתא". א"כ עלינו לומר דמצוה, ולשנות את הידוע טעם אחד להם, והם "דבר שאי אפשר לו" כלשון המשנה הנ"ל לגבי גמל הפורח. אמנם לפי הברייתא (דף כז ע"א הנ"ל) דאין שבועת ביטוי על מצוה אנו למדים מהטבה שמייירי בדבר רשות, וכתבו התוספות שם (ד"ה ת"ל) שהך דרשה לא אתיא כר"ע דלדידיה אמר לעיל דריש בריבוי ומיעוטי, ומיעט דבר מצוה. לפי מה שביארנו שהבנת הרמב"ם שבדרשה של דברי רשות נכלל התנאי של פעולה שתלויה ברצון אדם כמבואר למעלה, פשוט שלא שייכת שבועת ביטוי בנשבע לשנות את הידוע, ואין צורך לדברי רש"י.

והנה, בגמ' (דף כה ע"ב) שהבאנו לעיל:

מתב רבא איזו היא שבועת שוא נשבע לשנות את הידוע לאדם ואמר על עמוד של אבן שהוא של זהב ואמר עולא והוא שניכר לג' בני אדם טעמא דניכר הא לא ניכר עובר

ובפשטו מובנו של הבטוי דברי רשות הוא שאינו דבר מצוה. לפי זה הבטוי דברי רשות אינו אלא הגדרת שלילית, שאינו מצוה. אולם מהרמב"ם משמע דלביטוי זה יש גם גדרה חיובית וזה לשונו (בפרק ה' הלכה טז, והבאנו לשונו לעיל): "נשבע לקיים את המצוה ולא קיים פטור משבועת ביטוי... שאין שבועת ביטוי חלה אלא על דברי הרשות שאם רצה עשה ואם לא רצה אינו עושה שנאמר להרע או להיטיב". כלומר הגדרתו של הבטוי: "דברי רשות" הוא פעולה שתלויה ברצונו של אדם לעשות או לא לעשות. ולפי זה, אם נשבע שמחר ירד גשם ולא ירד אינו חייב משום שבועת ביטוי, משום שאין הגשם תלוי בו, ואפילו אם נשבע לשעבר, שירד ולא ירד אינו חייב משום שבועת ביטוי אף על פי שמתברר שעבר משום שבועת שקר. וכן כתב בפירוש על המשנה (פרק ג' משנה ז') וז"ל:

אמר ה' להרע או להטיב, אין השבועה חלה עליו אלא על דבר שאפשר לו להטיב במקום להרע או להרע במקום להטיב והם דברי הרשות, ובהם אפשר לו לאו והין, לפי שנשבע הוא לעשות ורשאי הוא בכך או שלא יעשה ורשאי הוא בכך.

והנה במשנה (דף כט ע"א) איתא: "איזו היא שבועת שוא נשבע לשנות את הידוע לאדם אמר על העמוד של אבן שהוא של זהב... נשבע על דבר שאי אפשר לו, אם לא ראיתי גמל שפורח באויר וכו'". רש"י בסוגיה לעיל (דף כז ע"א ד"ה מיעט) מביא את המקור שאין שבועת ביטוי בנשבע לשנות את ידוע, על הגמרא שם דמייירי במחלוקת רבי עקיבא ורבי ישמעאל במשנה, שלדעת רבי ישמעאל חייב רק על העתיד לבוא שנאמר להרע או להיטיב. ולרבי

דבר שאי אפשר. אבל הרמב"ם נקט להלכה כמיעוט שבברייתא (דף כז ע"א) "להרע או להיטיב מה הטבה רשות אף הרעה רשות" וביאר את הדרשה כפי שביארנו לעיל, שפירוש המילה רשות הוא לא רק למעט מצוה אלא שתלוי ברצונו של האדם לעשות או לא לעשות, ולכן לא פסק כדברי רבא שאם לא ניכר לג' בני אדם הוא שבועת שוא, משום שדבריו הם לפי רבי עקיבא שדורש בריבוי ומיעוט.

לפי זה אין מקום לקושית הלחם משנה מדברי רבא שנאמרו אליבא דר"ע. מה שאין כן הרמב"ם נקט להלכה לפי הדרשה של הברייתא (דף כז ע"א) שלומדת מלהרע או להיטיב. ואם תאמר, אם כן לפי זה אין ניתן להסביר את עולא שאומר והוא דניכר מה הבדל בין ניכר ללא ניכר. אה"נ לגבי שבועת ביטוי אין הבדל, שבועת ביטוי לא שייכת כשנשבע לשנות את הידוע אלא עולא מדבר על שבועת שוא. עיין רמב"ם (פרק ה' הלכה כ"ב):

דבר ידוע אצל החכמים בעלי שכל ומדע שהשמש גדולה מן הארץ מאה ושבעים פעמים, נשבע אחד מן העם שהשמש גדולה מן הארץ אינו לוקה משום שבועת שוא שאף על פי שהדבר כן הוא אין דבר זה גלוי וידוע לכל העם אלא לגדולי החכמים בלבד, ואינו חייב אלא אם כן נשבע על דבר שגלוי וידוע לשלשה בני אדם משאר העם כגון איש שהוא איש ואבן שהוא אבן, וכן אם נשבע שהשמש קטנה מן הארץ אינו לוקה, ואף על פי שאין הדבר כן מפני שאין זה ידוע לכל אדם ואינו כמי שנשבע על האיש שהוא אשה שהרי לא נשבע אלא על ראיית עיניו שהרי הוא רואה אותה קטנה וכן כל כיוצא בזה מדברי חשבון תקופות מזלות וגימטריאות

משום שבועת ביטוי ואמאי והא אינו ביהא של זהב הוא מותיב לה והוא מפרק לה ניכר עובר משום שבועת שוא לא ניכר עובר משום שבועת שקר.

ובלחם משנה (הלכות שבועות פרק א' ה"ד) מקשה דמגמרא זאת משמע דלרב דקי"ל כוותיה, בלא ניכר עובר משום שבועת ביטוי, וברמב"ם בסוף פ"ה נראה שאינו לוקה כלל, וסיים הלחם משנה: "ולא ידעתי איך יישב רבינו ז"ל דברי הגמרא דבין לרב בין לשמואל משמע דלוקה אלא דלרב חייב קרבן ולשמואל פטור מקרבן כמבואר שם וצ"ע". לפי מה שביארנו ברמב"ם דס"ל דאין שבועת ביטוי אלא בנשבע על פעולה שתלויה ברצון אדם, אכן אין הבדל בין ניכר לג' בני אדם או לא ניכר לא שייכת כאן שבועת ביטוי, ולא פסק הרמב"ם כרבא שלרב בלא ניכר עובר משום שבועת ביטוי.

לרש"י שכתב שהטעם בנשבע לשנות את הדבר הידוע דבר שאי אפשר הוא, יש מקום להבדיל בין ניכר לבני אדם שהוא של אבן, דבהאי גוונא שבועתו לומר על העמוד שהוא של זהב היא בלתי אפשרית, אבל בלא ניכר לג' בני אדם שבועתו אפשרית ואנשים מאמינים לו. לכן לפי רש"י ניתן להבין את דברי רבא שבלא ניכר עובר משום שבועת ביטוי. אבל לפי הטעם שביארנו ברמב"ם אין הבדל בין ניכר לבני אדם או לא ניכר. בכדי שלא תקשה מגמ' זאת על הרמב"ם נצטרך לומר שרבא מקשה קושיתו אליבא דשמעתתא בדף כז ע"א שהבאנו לעיל דמסבירה את טעמו של רבי עקיבא משום מיעוט וריבוי וממעט מלהרע או להיטיב דבר מצוה, וכרש"י שמיעוט זה ממעט על דבר הידוע לאדם, משום שזו שבועה על

פלוני או לא יזרוק אין זה שבועת ביטוי אלא שבועת שוא. והוסיף בשם הריב"ש:

וכתב הריב"ש דעת רש"י שאע"פ שהיא שבועת ביטוי לוקה עליה משום שוא אבל דעת הרמב"ם לפי הנראה מדבריו שיזרוק פלוני אע"פ שאינה שבועת ביטוי לקרבן, מכלל איסור לאו לא יצאת אלא שאינו לוקה עליו לפי שהיא התראת ספק ואינה שבועת שוא לפי שאפשר שיזרוק פלוני ונמצא שלא נתבטלה שבועתו ולכן אינו לוקה משום שבועת שוא ומשום שבועת שקר ג"כ אינו לוקה לפי שהיא התראת ספק. ונראה שדעתו ז"ל שחייב זה תלוי ועומד שאם יזרוק פלוני נתקיימה שבועה למפרע ואם לא יזרוק נתבטלה למפרע משעה שיצאה מפיו וכיון שכן אינה בכלל שוא שאין שוא אלא לשעבר כדאמרינן מה שוא לשעבר ואינו לוקה משום שקר לפי שהיא התראת ספק שאפשר שיזרוק ומ"מ הורה ז"ל שאע"פ שאינו לוקה מן התורה מכין אותו מכת מרדות לפי שגורם לשבועת שוא, ונ"ל שבועת שקר אלא שקרא אותה שבועת שוא לפי שהיא דומה לשבועת שוא עכ"ל.

הדברים נראים תמוהים: א. דמשמע דהטעם שכתב הרמב"ם דאין כאן קרבן של שבועת בטוי שהרי אין בידו לא לקיים ולא לבטל, וזה מועיל רק לפטור אותו מקרבן ולא מאיסור לאו, וזה צריך עיון, אם השבועה לא חלה משום שאין בידו לקיים אם כן גם איסור לאו אין, ולא רק פטור מקרבן. ב. מה שכתב הריב"ש שהכוונת הרמב"ם במה שכתב שגורם לשבועת שוא, היינו שבועת שקר אלא שהרמב"ם קורא אותה שבועת שוא לפי שהיא דומה לשבועת שוא, צריך עיון טובא: אם

וכיוצא בהן מדברי חכמה שאין ניכרין אלא לאנשים אחרים.

ומשמע מרמב"ם שאינו מפרש את עולא כמו רש"י דאם לא ניכר הוי שבועת שקר אלא דאם לא ניכר לשאר בני אדם אלא לחכמים כמו גודל השמש לעומת הארץ, אין זה שבועת שוא ואינו לוקה כמבואר בלחם משנה שם.

ב

כתב הרמב"ם בהלכות שבועות (פרק ה'): הלכה א:

מי שנשבע שזרק איש פלוני צרור לים והוא לא זרק, או שלא זרק והוא זרק, הרי זה חייב בשבועת בטוי, ואף על פי שאינו בלהבא שהרי אינו יכול להשבע שיזרוק ושלא יזרוק איש פלוני, וכל מי שנשבע על אחרים שיעשו כך וכך או לא יעשו אפילו היו בניו או אשתו אינו חייב בשבועת בטוי, שהרי אין בידו לא לקיים ולא לבטל, ומכין אותו מכת מרדות שהרי אין בידו לקיים שבועה זו ונמצא גורם לשבועת שוא.

הלכה ב:

ולמה אינו לוקה משום שבועת שוא שהרי אפשר לאותן אחרים שישמעו ממנו ותקיים שבועתו, ונמצא כשמתרים בו בעת שנשבע התראת ספק שאין לוקין עליה אלא אם כן היה לאו שבו מפורש בתורה כמו שיתבאר בהלכות סנהדרין, ואין אותן אחרים נזקקין לקיים דברי זה הנשבע אלא אם כן ענו אמן כמו שבארנו.

הלכה ג:

ואם קיימו דבריו הרי אלו משובחין שלא הרגילו להוציא שבועה לשוא.

וכתב הכסף משנה שדעת רש"י (דף כה ע"א ד"ה ליתיה בלהבא) שאם נשבע יזרוק

שבהשתדלותו יעשה כך אם כן הוי שוא. ואם נתקיים אז אמרינן שהיה בטוח על ידי השתדלותו שיהיה כך ויעשה כן ואם כן לא הוי שוא. אלא שהאור שמח לא תירץ בזה את דסוף סוף הוי לאו שאין בו מעשה, דגם אם לא השתדל אין בו מלקות.

ג

בגמרא (דף כה ע"א) איתא: "איתמר שבועה שזרק פלוני צרור לים ושלא זרק רב אמר חייב ושמואל אמר פטור רב אמר חייב איתיה בלאו והן ושמואל אמר פטור ליתיה בלהבא", ופירש הרמב"ם שהבאנו לעיל שאינו להבא שהרי אינו יכול להשבע שיזרוק ושלא יזרוק איש פלוני, והרי אין בידו לא לקיים ולא לבטל. כלומר שאין בידו לחייב את פלוני שיזרוק וכמו בכל שבועה להבא שנוצר חיוב לעשות או לא לעשות. ועיין בגמרא (דף כ ע"ב): "כי אתא רב דימי אמר רבי יוחנן אוכל ולא אוכל שקר ואזהרתיה מהכא לא תשבעו בשמי לשקר אכלתי ולא אכלתי שוא ואזהרתיה מהכא לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא", וכתב רש"י: "ואזהרתיה מלא תשבעו בשמי לשקר - וה"ק לא תשבעו בשמי כדי לשקר בשבועתכם לאחר זמן והמתרה בו צריך להתרות בו שהוא עובר באזהרת לא תשבעו בשמי לשקר". ופשוט שלא מזהיר בשעת השבועה אלא בשעה שעובר עליה. וכל זה לא שייך כשנשבע על אחר שיזרוק משום שלא חל שום חיוב על האחר. ויש לעיין אם נשבע שפלוני יזרוק, ולא שרוצה לחייב את פלוני אלא שנשבע מתוך ידיעה שהוא יודע שפלוני יזרוק את הצרור לים. כגון שמדובר בצרור שתוכנו הוא מדברים האסורים להחזיק באותו מקום והמחזיק בו נענש, ועל כן בטוח הוא שאותו פלוני יזרוק לים. השאלה היא

הכוונה לשבועת שקר למה מחפש הרמב"ם טעם חדש למה אינו לוקה, הרי בשבועת שקר להבא אינו לוקה משום שהוא לאו שאין בו מעשה כפי שמבואר בדברי הרמב"ם בפרק הקודם (פרק ד' הלכות כ-כא).³ ג. מה שכתב הריב"ש דאינו לוקה משום שבועת שוא לפי שאפשר שיזרוק פלוני וכלשון הרמב"ם: "שהרי אפשר לאותם אחרים שישמעו ממנו ותתקיים שבועתו", צריך עיון, אחרי שהנשבע לא יכול היה לחייב אחרים אל פי שבועתו, מאי נפקא מינה אם אותם אחרים יזרקו, הלא גם אם יזרקו הם יזרקו לא מחמת שנתחייבו בשבועתו, ואם כן הרי זו שבועת שוא תיכף שיצאה מפיו ודומה למי שנשבע שיאכל נבילה וטרפה שלוקה משום שבועת שוא בין אכל ובין לא אכל כמבואר ברמב"ם (פרק ה' הלכה י"ב). ד. צריך עיון מה שכתב הרמב"ם שאינו לוקה משום התראת ספק, הרי מבואר בגמרא שבועות (דף ג ע"ב) דלרבי יוחנן שהלכה כוותיה התראת ספק שמייה התראה.⁴ ובאור שמח (הלכות אישות פרק ו' הלכה י"א) תירץ על פי דברי הרמב"ם שם (הלכה יב): "אבל אם התנה עליה שיתן לי פלוני חצירו או שישא בתו לבני וכיוצא בזה תנאו קיים שהרי אפשר בידה לקיימו ותתן לפלוני ממון הרבה עד שיתן לו חצירו ועד שישא בתו לבנו שהרי אין כאן עבירה, וכן כל כיוצא בזה." ובאופן זה מייירי כאן, שנשבע שאחרים יעשו בהשתדלותו. ובזה אין שקר, דאין זה שבועה על עצמו רק על דבר שאין בידו, ולכן אם לא יתקיים הרי לא היה בטוח

3 על שאלה זו העיר הגר"א ביו"ד סימן רל"ו ס"ק ח'

4 ועיין עוד בכסף משנה ולחם משנה מה שהקשו על לשון הרמב"ם.

שהוא דוחה אפשרות כזו מטעם אחר. וז"ל האור שמח:

ואין לומר דאין זה שבועה שזה יעשה, רק שיודע שזה יעשה כך, אבל לא נשבע שפלוני יעשה על ידי שבועתו, דזה לאו בידו, אם כן אם נשבע שיאכל חזיר ואכל נימא שלא נשבע שיעשה כך על ידי שבועתו, רק נשבע שיודע שיעשה כך והוי כמו שבועה שעבר, כמו שבועה שאכלתי, דאין זה התקשרות או קבלה לאיזה מעשה או פעולה רק שמספר מעשה שקרה, כן הכא מספר מעשה שיקרה ושיעשה, וז"א דאם כן יתחייב משום שקר או לא יתחייב משום שוא, בנשבע שיאכל חזיר, שמספר מעשה מה שידוע.

אשר לטענתו מנשבע שיאכל חזיר, לענ"ד יש לחלק, דהנה יש מחלוקת תנאים אם אמרינן אין אדם מוציא דבריו לבטלה (ערכין דף ה ע"ב). כל זה כשיש צורך להכניס בדבריו דברים שאינם תואמים את המשמעות הפשוטה של לשונו, מה שאין כן כאן שאדם נשבע שפלוני יזרק או יעשה כך והרי ברור לו שאינו יכול לחייב את השני, ואם כן אפשר להניח בפשיטות שהתכוון לציין עובדה שכך יהיה. ולפי זה אין המקרה שאנו דנים בו דומה לנשבע שיאכל חזיר, דשם לפי משמעות הפשוטה שחייב עצמו לאכול חזיר ואין סיבה להכניס בשבועתו משמעות אחרת ולומר שאינו אלא מספר מה שיקרה. אבל באופן שנשבע שפלוני יעשה או לא יעשה, אי אפשר לומר דהכוונה לחייב את השני על ידי שבועתו דזה לא שייך, שהרי השני אינו מחוייב בגלל השבועה. ועל כן בכדי לומר שאינו מוציא את דבריו לבטלה, מסתבר לומר שאין כונתו לחייב את השני אלא כוונתו להשבע שכך יקרה.

אם נשבע באופן כזה ונתברר שפלוני לא זרק, האם הנשבע עובר על שבועת שקר.

והנה, כתב הרמב"ם (הלכות שבועות פרק ה' הלכה ד') לגבי מי שנשבע שיזרוק פלוני צרור לים:

במה דברים אמורים כשנשבע על דבר שאינו ברשותו כגון שנשבע ראובן על שמעון שלא ילך בסחורה או שלא יאכל בשר וכיוצא בזה אבל אם נשבע ראובן שלא יכנס שמעון בביתו ושלא יהנה מנכסיו ועבר שמעון ונכנס לביתו של ראובן ונהנה מנכסיו שלא מדעת ראובן ראובן פטור שהרי הוא אנוס ושמעון חייב שעבר על דבר האסור לו לעשותו שלא נשבע זה אלא על דבר שהוא ברשותו וכן כל כיוצא בזה.

וכתב על זה רע"א בגליון הרמב"ם: "אפשר אם מתחילה שמע משמעון שאינו רוצה לילך בסחורה כה"ג הוי בטוי, תשובת מהר"ם מיניץ סימן לט". וז"ל תשובת מהר"ם מיניץ:

וכן פלוני שזרק צרור לים ליתא בלהבא זהו משום דלא הוי שבועה ביטוי אלא כשהן וודאי בידו בשעת שבועה, ואינו תולה באחרים, וזה בשעת שבועתו לא שמע מפלוני כלום, ושמא ההוא פלוני נשבע כבר שלא רצה לזרק צרור לים או שונא לו ולא רצה לזרק לכך הוי ש"ש, דבשעה שיצא מפיו הוי שוא. אבל הכא הבטחו הר"ג ואמר שרוצה לסלק את עצמו מן הבית, וגבי פלוני שזרק צרור אפשר אם מתחילה שמע מפלוני שרצה לזרק צרור לים כה"ג הוי נמי ביטוי.

כמו כן האור שמח (בהלכות אישות פרק ו' והובא לעיל) מעלה אפשרות של שבועה כזאת ואינו רואה פסול בכך שאין בשבועה זו משום מחוייבות שהשני יזרוק אלא

כשבועתו, אלא לספר מה שיקרה ואם כן אין זו שבועת שוא. ואם תאמר, אם כן אם ההוא לא עשה כפי שנשבע ואם כן ילקה הנשבע משום שבועת שקר, והרי גם שבועת שקר נקראת שבועת שוא, כמו שכתב הריב"ש, על זה ענה הרמב"ם: "ונמצא כשמתירים בו בעת שנשבע התראת ספק שאין לוקין עליה אלא אם כן היה לאו שבו מפורש בתורה כמו שיתבאר בהלכות סנהדרין". ועיין בשינוי נוסחאות בהוצאת פרנקל דברוב כתבי היד לא כתוב: "לאו שבו מפורש בתורה" אלא: "לאו שבו מפורש". ועיין לחם משנה דמפרש דאע"ג שהרמב"ם פוסק שהתראת ספק שמה התראה היינו היכא דהלאו ברור מה שאין כן כאן שהלאו עצמו ספק אם הוא שבועת שוא או שבועת שקר. פירוש זה מתקבל יפה על הדעת לפי הנוסח שבכתבי היד. והנה, מה שהקשנו שהרי אין מלקות בשבועה להבא משום שזה לאו שאין בו מעשה, זה לא קשה לפי דברינו דרק בשבועת ביטוי שיש בה משום מחויבות להבא אינו עובר על לאו בשעת השבעה אלא רק להבא כשמחליף את השבועה. אבל זה לא שייך בשבועת שקר שמספר בודאות באופן זה. מפני שמעת שבועתו נשבע לשקר, אלא שהדבר יתברר לאחר מכן. מה שאין כן בשבועת ביטוי בעת שבועתו לא עבר עבירה וגם כשיחליף לא עבר למפרע אלא משעה שעובר על בל יחל שיש בכל שבועה להבא המבואר בכסף משנה (פרק א' הלכה ג') בשם הריב"ש.

על פי זה מובנים דברי הרמב"ם על פי הריב"ש. הרמב"ם (הנ"ל פרק ה' הלכה א') קובע שאין זה שבועת ביטוי: "וכל מי שנשבע על אחרים שיעשו כן וכך או לא יעשו אפילו היו בניו או אשתו אינו חייב בשבועת ביטוי שהרי אין בידו לא לקיים ולא לבטל". ואתי שפיר מה ששאלנו, אם אין זו שבועת ביטוי לחייב קרבן משום שאין בידו לקיים, אם כן מסיבה זו גם אסור לאו לא יהיה. ועל פי מה שביארנו אתי שפיר, שרק לגבי שבועת ביטוי לקרבן יש דין של להרע או להיטיב, כלומר השבועה צריכה ליצור מחויבות לטוב או לרע כמו לאכול או לא לאכול, וכאן כשנשבע על אחרים הוא אינו יכול לחייב אחרים. אבל לגבי לאו של לא תשבעו בשמי לשקר, שזה הלאו בשבועת ביטוי, גם בשבועה שאין בה מחויבות יש לאו. ואם תאמר, למה מכין אותו אחרי שנשבע, על זה כתב הרמב"ם: "שהרי אין בידו לקיים שבועה זו ונמצא גורם לשבועת שוא" והיינו שבועת שקר כמו"ש הריב"ש.

ומה שכתב הרמב"ם בהלכה ב': "ולמה אינו לוקה משום שבועת שוא, שהרי אפשר לאותן אחרים שישמעו ממנו ותתקיים שבועתו ונמצא כשמתרין בו בעת שנשבע התראת ספק וכו'", לפי הסברו של הריב"ש הרמב"ם מקשה שני דברים: א. מאחר ואינו בידו לקיים אם כן ילקה מיד משום שבועת שוא בין שההוא יזרוק בין שההוא לא יזרוק. ב. אם כוונתו לא הייתה לחייב אלא לומר מה שיקרה, אם כן כשההוא לא קיים אז ילקה משום שבועת שקר. ועל זה עונה הרמב"ם שהרי אפשר לאותם אחרים שישמעו ממנו ותתקיים שבועתו כלומר, אי אפשר שהוא התכוון לחייב את השני שיעשה